

Sammendrag kapittel 7, bokmål

Befolkning og befolkningsutvikling

Folketallet på jorda var 3 milliarder i 1960, og befolkningstilveksten var da 2 % per år. Dette utgjorde en årlig tilvekst på 60 millioner mennesker. I 2012 var folketallet på jorda passert 7 milliarder, mens den årlige vekstraten var redusert til 1,1 %. Dette utgjorde en tilvekst på 77 millioner mennesker i året. Vi ser ut fra dette at vekstraten har avtatt, selv om befolkningsveksten i absolutte tall har økt. FNs prognoser antyder en stabilisering av folketallet på om lag 10 milliarder mot slutten av århundret.

Thomas Malthus (1766–1834) er kjent for sin teori om at befolkningen vokser geometrisk (eksponentielt), mens matproduksjonen vokser aritmetisk (lineært). I det lange løp ville dette føre til matmangel og høy dødelighet, slik at befolkningsveksten avtok. Ifølge Malthus skyldtes fattigdom at folk fikk for mange barn. Seinere har forskere, som for eksempel Ester Boserup, hevdet at flere mennesker gir økt kunnskap, bedre teknologi og hardere arbeidsinnsats, slik at matproduksjonen øker mer enn lineært. I dag sier vi det omvendte av Malthus: det er fattigdom som er årsak til høye barnetall. Den viktigste demper på befolkningsvekst i et land er derfor økonomisk utvikling og bedre levekår.

Den demografiske overgangen er en modell som viser hvordan fødselsraten og dødsraten endrer seg, gjennom fire faser, når et land gjennomgår en økonomisk og sosial utvikling. Fra en tidlig fase med høy fødselsrate og høy dødsrate, er det en overgang (fase to og tre) hvor dødsraten synker raskere enn fødselsraten, inntil vi ender opp i fase fire med både lav fødselsrate og lav dødsrate, og dermed lav tilvekst. Alle land ser ut til å gå igjennom disse fasene, men de er på forskjellige steder på forskjellige tidspunkter i sin utvikling. Den demografiske overgangen forklares ved at en økonomisk og sosial utvikling gir bedre levekår for landets befolkning, noe som igjen medfører redusert befolkningsvekst.

I Norge tok den demografiske overgangen lang tid. Dødsraten startet å synke (fase to) omkring 1814, mens fødselsraten holdt seg høy fram til begynnelsen av 1900-tallet. Befolkningstilveksten var høy, men befolkningspresset ble dempet ved en omfattende utvandring, særlig til Nord-Amerika. Like før andre verdenskrig var fødselsraten lav, men den steg igjen fram mot en topp i 1946, for deretter å avta igjen. I dag er Norge i fase fire, med en fødselsrate som har nærmet seg dødsraten, og hvor innvandring står for en stor del av befolkningstilveksten.

Samlet fruktbarhetstall viser hvor mange barn en kvinne føder i gjennomsnitt i løpet av sin fødedyktige periode. Statistikk viser at antall barn per kvinne har minket i de aller fleste land i verden. Men mange utviklingsland har en stor andel unge, og fødselstallene vil derfor øke selv om gjennomsnittlig barnetall minker. Dette kalles demografisk treghet.

Mens det globalt er bekymring for at befolkningstilveksten er for stor, er det i vår del av verden en bekymring for at den er for liten. For at vi skal kunne opprettholde folketallet, må hver kvinne erstatte seg selv med et jentebarn. Da må det i gjennomsnitt fødes litt over to barn per kvinne, de vil si et samlet fruktbarhetstall på 2,08. Dette kalles **reproduksjonsnivået**. Med dagens fødselsrater i de ulike aldersklasser av kvinner, er samlet fruktbarhetstall i Norge 1,85 (2012). Til tross for at dette er under reproduksjonsnivået, er det blant de høyeste tallene i Europa.

Den lave fruktbarheten gjør at andelen eldre øker i forhold til de yngre aldersgruppene. Denne endringen i **befolkningsstruktur** ser vi på en såkalt **alderspyramiden**. En aldrende befolkning gir en «topptung» pyramide. Denne økningen i andel eldre går under navnet **eldrebølgen**.

Befolkningspolitikk går ut på at myndighetene setter i verk tiltak for å redusere barnetallet (antinatalistisk politikk), som i Kina, eller forsøker å øke fødselstallene ved å gi støtte til barnefamilier (pronatalistisk politikk), som i Norge. Vi har gode permisjonsordninger, barnehagetilbud og økonomisk støtte til barnefamilier, men flertallet av kvinner velger å vente med å få barn til de har fullført utdanning og kommet inn i yrkeslivet. Gjennomsnittsalderen for førstegangs fødende har derfor steget, og er i dag på over 28 år.

Mange miljøproblemer er knyttet til befolkningsvekst fordi flere mennesker trenger flere ressurser og forurenses mer. Eksempler er tap av skog og jord, tap av arter, forurensing av drikkevann, luft og jord og redusert tilgang på ferskvann. Å skaffe mat nok til en voksende befolkning byr på store utfordringer når det gjelder tilgang på dyrkbar jord, vann og teknologi og å endre menneskers kostholdsvaner. Et kosthold basert på mye kjøtt er mer ressurskrevende enn et kosthold basert på plantekost. Det kan hevdes at det i dag er mat nok til alle på jorda, og at sult kunne vært unngått dersom det var en mer rettferdig fordeling av ressursene. Vi kan si at i fattige u-land er befolkningstilveksten det største problemet, mens i rike i-land er problemet et stort ressursforbruk per innbygger.

Marginalisering betyr at (fattige) mennesker er nødt til å bosette seg og ta i bruk områder hvor naturen ikke gir grunnlag for trygg matforsyning eller bosetning, for eksempel i ørkennære områder. Slik marginalisering kan derfor føre til lokale sultkatastrofer i tørkeperioder. De fattigste blir hardest rammet, noe som tilsvarende det vi ser i naturkatastrofer som jordskjelv, vulkanisme, flom eller jordskred. Lokalbefolkning som tradisjonelt har brukt jorda kan også bli marginalisert ved såkalt «land grabbing», der andre land eller utenlandske selskaper kjøper eller leier store jordbruksarealer.

Arbeidsvandring innen et land er oftest knyttet til **urbanisering**, det vil si at folk flytter fra landsbygda til byene. I dag har u-land den sterkeste urbaniseringen. Få muligheter og fattigdom på landsbygda fører til at folk flytter til byen i håp om bedre muligheter, men mange havner i fattigdom i de store slumområdene som omgir storbyene i mange u-land.

Flytting omfatter både arbeidsvandring (fremmedarbeidere) og flyktninger. De fleste flykter fra land med krig eller indre konflikter. Flyktninger innen et land kalles internt fordrevne (IDP). I 2011 var det 26 millioner IDP i verden, det vil si flere enn antall flyktninger. Ca. 160 000 personer med flyktningbakgrunn var bosatt i Norge i 2012. De største gruppene var fra Irak, Somalia og Iran.

Innvandrerbefolkningen i Norge (personer som har innvandret og norskfødte med innvandrerforeldre) utgjorde 655 000 personer i 2012 (ca. 13,1 % av befolkningen). Regler om fritt arbeidsmarked innen EØS-landene fra 2005 har gjort at nettoinnvandringen til Norge de siste årene har vært størst fra Polen, Sverige og Litauen.

Årlig flytter 4–5 % av befolkningen mellom kommunene og 2–3 % mellom fylkene i Norge. Flyttemotiver beskrives med en «**push and pull**»-modell, der **skyvefaktorer** er forhold på fraflyttingsstedet og **trekkefaktorer** er mulighetene som lokker på tilflyttingsstedet. Flyttingen er alders- og kjønnsavhengig, det vil si at unge flytter mer enn eldre, og unge kvinner mer enn unge menn. Dette skyldes at flere unge kvinner flytter for å ta utdanning, samtidig som at det i mange utkantkommuner er en overvekt av arbeidsplasser som er mest attraktive for menn. I fraflyttingskommunene kan konsekvensen bli at skoler, butikker og andre tilbud legges ned. Andelen eldre øker, og hus blir stående tomme (uttynningssamfunn). For tilflyttingskommunene kan det by på utfordringer å tilby skoleplass og barnehager, og det blir press på boligmarkedet og høye boligpriser.